

Carl Gustav Jung: Základní problém současné psychologie
(In: Jung, C. G.: Duše moderního člověka. Praha 1994, s. 20-25.)

Máme sklon předpokládat, že veškeré poznání pochází koneckonců vždycky zvenčí. Dnes už však s určitostí víme, že nevědomí disponuje obsahy, které by znamenaly nedozrnlý přírůstek poznání, kdyby mohly být učiněny vědomými. Moderní výzkum instinktů u zvířat, například u hmyzu, nashromáždil bohatý empirický materiál, který přinejmenším dokazuje, že kdyby se člověk eventuálně choval jako určitý hmyz, získal by mocnější poznání. Přirozeně nelze nijak dokázat, že hmyz má vědomí svého vědění, ale o tom, že jsou tyto nevědomé obsahy psychickými funkcemi, nemůže zdravý lidský rozum pochybovat. Tak i lidské nevědomí obsahuje celou zděděnou životní a funkční formu řady předků, takže u každého dítěte existuje adaptovaná funkční připravenost už před veškerým vědomím. I v dospělém, vědomém životě je tato nevědomá instinktivní funkce trvale přítomná a činná. Jsou v ní předem připraveny a přítomny všechny funkce vědomé psyche. Nevědomí vnímá, má úmysly a předtuchy, cítí a myslí podobně jako vědomí. To je dostatečně známo ze zkušeností psychopatologie a výzkumu funkce snů. Podstatný rozdíl mezi vědomým a nevědomým fungováním psychiky je pouze v jednom ohledu. Zatímco vědomí je sice intenzivní a koncentrované, je jen efemérní a zaměřeno na bezprostřední přítomnost a nejbližší budoucnost a minulost a disponuje jen individuálním zkušenostním materiálem, který zahrnuje pouze několik málo desetiletí. Další paměť je umělá a spočívá v podstatě na potišťném papíru. Zcela jinak nevědomí. Není sice koncentrované a intenzivní, nýbrž zšeřelé až temné, je svrchovaně extenzivní a tím nejparadoxnějším způsobem vedle sebe může řadit nejrůznorodější prvky. Vedle nezjistitelného množství podprahových vjemů ovšem disponuje nesmírným pokladem usazenin všech životů předků, kteří svou pouhou existencí přispěli k diferenciaci druhu. Kdybychom mohli nevědomí personifikovat, pak by to byl kolektivní člověk mimo pohlavní zvláštnosti, mimo mládí a stáří, mimo zrození a smrt a disponoval by nesmírnou lidskou zkušeností přibližně jednoho až dvou milionů let. Tento člověk by byl naprosto povznesen nad proměny časů. Přítomnost by pro něho znamenala právě tolik jako kterýkoli rok ve stovkách tisíciletí před Kristem, byl by to snilek staletých snů, byl by to nepřekonatelný prognostik na základě své nesmírné zkušenosti. Neboť by nesčíslněkrát prožil život jednotlivce, život rodin, kmenů a národů a rytmus vznikání, rozkvětu a zanikání by měl zakotven v nejživějším vnitřním citu.

Bohužel, nebo spíš našťěstí sní tento člověk tak – alespoň se nám to tak zdá – jako by toto kolektivní nevědomí v sobě nezahrnovalo žádné vlastní vědomí svých obsahů, čímž si však na druhé straně také nejsme zcela jisti, podobně jako u hmyzu. Zdá se, že tento kolektivní člověk ani není osoba, nýbrž je to něco jako nekonečný proud nebo snad moře obrazů a forem, které nám přicházejí do vědomí příležitostně ve snu nebo v abnormálních duševních stavech.

Bylo by přímo groteskní, kdybychom tento nesmírný zkušenostní systém nevědomé psyche označovali jako iluzi, neboť naše viditelné a hmatatelné tělo je zcela podobným zkušenostním systémem, který na sobě stále ještě viditelně nese stopy prastarého vývoje a je nepochybně účelně fungujícím celkem, vždyť jinak bychom ani nežili. Nikoho by ani nenapadlo považovat srovnávací anatomii nebo fyziologii za nesmysl, a proto ani výzkum kolektivního nevědomí nebo jeho hodnocení jako zdroje poznání nelze považovat za iluzi.

Nazíráno z našeho vnějšího hlediska jeví se nám duševno hlavně jako odraz vnějších procesů, jež tyto procesy nejen podněcují, nýbrž jej příčinně vytvářejí. Stejně tak se nám na první pohled zdá, jako by se dalo nevědomí vysvětlit jen z vnějšku a z vědomí. Jak víte, tento pokus učinila Freudova psychologie. Tento počín by však mohl mít skutečný úspěch jen tehdy, kdyby nevědomí bylo opravdu něčím, co vzniká teprve skrze individuální bytí a vědomí. Avšak nevědomí je zde vždycky dříve, protože je to od pradávna děděná funkční pohotovost.

Vědomí je později narozeným potomkem nevědomé duše. Bylo by ovšem nesmyslné, kdybychom život předků vysvětlovali z pozdějších epigonů. Proto je také podle mého soudu chybné interpretovat nevědomí v kauzální závislosti na vědomí. Opačný postup je tedy proto asi správnější.

To je ovšem hledisko staré psychologie, která – vědouc o nesmírném pokladu temné zkušenosti, jenž je skryt pod prahem efemérního individuálního vědomí – vždy pojímala individuální duši jen jako závislou na duchovním systému světa. Stará psychologie nejenže vytvořila hypotézu, nýbrž bylo jí nade vše pochybnost evidentní, že tento systém je bytostí s vůlí a vědomím, ba že je to dokonce osoba. Této bytosti dala jméno Bůh, a ten byl souhrnným pojmem veškeré reality. Byl pro ni ze všeho nejreálnější bytostí, prima causa, z níž samotné bylo možno vysvětlovat duši. Tato hypotéza má psychologické oprávnění, neboť označovat tuto bezmála nesmrtelnou bytost s bezmála věčnou zkušeností ve srovnání s člověkem jako božskou by nebylo možno považovat za neoprávněné.

To, o čem jsem hovořil výše, líčí problematiku psychologie, která nespolehá na fyzické jako na základ vysvětlení, ale opírá se o duchovní systém, jehož primum movens není hmota a její vlastnosti nebo energetický stav, nýbrž Bůh. Bylo by zde nasnadě pokusit označit za Boha – s odvoláním na moderní přírodní filozofii – buď energii, nebo élan vital, a spojit tak ducha a přírodu v jedno. Pokud se takový experiment omezuje na mlhavé výšiny spekulativní filozofie, zůstává neškodný. Kdybychom s ním však chtěli operovat v nižší sféře vědecké zkušenosti, zapletli bychom se brzy do neskonalejších nejasností, neboť zde se jedná o prakticky důležitá vysvětlení. Nepěstujeme totiž psychologii s pouhými akademickými nároky, jejíž vysvětlení jsou prakticky bezvýznamná, nýbrž potřebujeme praktickou psychologii, která je prakticky správná a přináší taková vysvětlení, jež se musí potvrdit ve svých praktických výsledcích. Na bojišti praktické psychoterapie jsme odkázáni na životaschopné výsledky, nemůžeme sprádat teorie, které se pacienta netýkají nebo mu dokonce škodí. Zde tedy záleží na tom, často dokonce fatálně, zda budeme vysvětlovat z fysis, anebo z ducha. Nezapomínejme totiž na to, že naturalistickému hledisku se všechno, co je duch, jeví jako iluze, a že naopak duch často musí něco, co je vtíravou fyzickou skutečností, popírat a přemáhat, aby sám mohl existovat. Pokud znám jen přirozené hodnoty, budu svými fyzickými hypotézami znehodnocovat duchovní vývoj svého pacienta, budu tomuto vývoji překážet anebo ho dokonce destruuovat. Řídím-li se však v první řadě jen duchovními cíli, budu podceňovat a znásilňovat přirozeného člověka v jeho fyzickém existenčním oprávnění. Nemálo sebevražd během psychoterapeutické péče lze vysvětlit takovými omyly. Málo se starám o to, zda energie je Bůh, nebo zda Bůh je energie, neboť to přece beztak nemohu vědět. Jak však musí být vysvětlen psychologicky, to vědět mám.

Moderní psycholog už nezastává jedno nebo druhé stanovisko, nýbrž stojí mezi oběma, jaksi nebezpečně sedí na dvou židlích, což je jednou z nejsvůdnějších příležitostí ke zcela bezcharakternímu oportunismu. Je to nepochybně velké nebezpečí coincidentia oppositorum, intelektuálního osvobození z protikladu. Jak by z takové rovnocennosti dvou protikladných hypotéz mohlo vzniknout něco jiného než neurčitost bez formy a beze směru? Výhoda jednoznačného principu vysvětlování je naproti tomu naprosto očividná: umožňuje zaujmout stanovisko, které určuje směr. Nepochybně se zde jedná o velice obtížný problém. Musíme mít realitu, reálný základ pro vysvětlování, na který se můžeme odvolat, a je zcela nemožné, aby moderní psycholog lpěl nadále na fyzickém hledisku, jestli si jednou uvědomil oprávněnost hlediska duchovního. Ani toto stanovisko však nebude moci přijmout bezvýhradně, neboť důvody pro relativní platnost hlediska fyzického nelze ponechat bez povšimnutí. Jaké stanovisko bychom tedy měli zaujmout?

K řešení tohoto problému jsem učinil tuto rozvahu: Konflikt mezi přírodou a duchem je odraz paradoxní duševní podstaty. Tato podstata má fyzický i duševní aspekt, který se jeví jako rozpor, protože my koneckonců podstatu duševní nechápeme. Vždycky, když chce lid-

ský rozum vypovídat o něčem, co v podstatě nechápe a co ani pochopit nemůže, musí, pokud je poctivý, dospět k rozporu, musí to nepochopitelné rozštěpit v protiklady, aby to mohl do jisté míry poznat. Konflikt mezi fyzickým a duchovním aspektem jen dokazuje, že psychično je koneckonců cosi nepostižitelného. Nepochybně je to naše jediná bezprostřední zkušenost. Všechno, co zakouším, je psychické. Sama fyzická bolest je psychický odraz, který zažívám; všechny mé smyslové vjemy, které mi vnucují svět neproniknutelných věcí naplňujících prostor, jsou psychické obrazy, které jako jediné představují mou bezprostřední zkušenost, neboť tyto obrazy samy jsou bezprostředním objektem mého vědomí. Ano, moje psyche pozměňuje a zkrsluje skutečnost do té míry, že k tomu, abych mohl určit, co jsou věci mimo mě, potřebuji umělé pomůcky; například že tón je chvění vzduchu určité frekvence a barva je určitá vlnová délka světla. V jádru vzato jsme zahaleni do psychických obrazů do té míry, že vůbec nemůžeme proniknout k podstatě věcí mimo nás. Všechno, co jsme kdy schopni vědět, se skládá z psychické látky. Psyche je nejreálnější bytostí, poněvadž je tím, co jedinečně je bezprostřední. Na tuto realitu se psycholog může odvolávat, totiž na *realitu psychična*.

Pokoušíme-li se do tohoto pojmu proniknout hlouběji, zdá se nám, jako by jisté obsahy nebo obrazy pocházely z takzvaného fyzického prostředí, do kterého patří také naše tělo, a jiné obsahy a obrazy jako by pocházely z takzvaného duchovního zdroje, který se zdá být odlišný od věcí fyzických – ale nejsou proto méně reálné. Představuji-li si, jaké bych si chtěl koupit auto nebo v jakém stavu je právě duše mého zemřelého otce, zda mě popuzuje vnější skutečnost nebo nějaká myšlenka, je to psychicky stejně reálné. Jen se jedno vztahuje na svět fyzických věcí, druhé na svět věcí duchovních. Kdybych přesunul svůj pojem reality na psyche, kde je jedinečně skutečně na místě, přestane tím i konflikt mezi přírodou a duchem jakožto dvěma východisky výkladu. Stanou se pouhými *označeními pro psychické obsahy*, které se tlačí do mého vědomí. Když mě pálí oheň, nepochybuji o reálnosti ohně. Ale když mám strach, že by se mi mohl zjevit duch, hledám ochranu v myšlence, že je to pouhá iluze. Avšak jako je oheň psychickým obrazem věcné události, jejíž fyzika je koneckonců ještě neznámá, je můj strach ze strašidla psychickým obrazem duchovního původu stejně reálným jako oheň, protože mi působí reálnou úzkost přesně tak, jako mi oheň působí reálnou bolest. Ke kterému duchovnímu procesu strach ze strašidla směřuje, je mi právě tak neznámé, jako je neznámá povaha hmoty. A stejně tak jako mě ani nenapadne, abych vysvětloval povahu ohně jinak než chemickými a fyzikálními pojmy, tak mě ani nenapadá, abych svůj strach ze strašidla chápal jinak než na základě duchovních faktorů.

Skutečnost, že bezprostřední zkušenost je jen psychická, a že proto bezprostřední realita může být jen psychická, vysvětluje, proč jsou pro primitivního člověka duchové a magické vlivy stejně skutečné jako fyzické události. Primitiv ještě nemá svou prapůvodní zkušenost rozštěpenou na protiklady. V jeho světě se ještě duch a hmota vzájemně prostupují a bohové se ještě procházejí po lesích a po polích. Primitivní člověk je ještě jako dítě, teprve zpola zrozené, ještě snící, uzavřen do své duše, do světa, jaký skutečně je, do světa dosud nezkrsleného těžkostmi poznání rozsvěčujícího se rozumu. Z rozpadu prapůvodního světa na ducha a přírodu si Západ zachránil přírodu, ve kterou v souladu se svým temperamentem věří a do které se všemi svými bolestnými a zoufalými pokusy o její zduchovnění jen stále víc zaplétá. Východ si naproti tomu zvolil ducha, který vysvětluje hmotu jako „maya“, a jako v polosnu žije v asiatské špíně a bídě. Ale tak jako existuje jen *jedna* Země a Východ a Západ nejsou s to rozštěpit jedno lidstvo na dvě rozdílné poloviny, existuje i psychická realita ještě ve své prapůvodní jednotě a čeká na pokrok lidského vědomí od víry v jedno a popírání druhého k uznání obou jakožto konstitutivních prvků *jediné* duše.

Ideu psychické reality bychom snad mohli označit za nejdůležitější vymoženost moderní psychologie, kdyby za ni byla uznávána. Zdá se mi však, že je to jen otázka času, kdy tato idea všeobecně prorazí. Musí prorazit, neboť jedinečně tento přístup umožňuje ocenit mnohotvárné psychické jevy v jejich specifičnosti. Bez této ideje je vždy celá polovina psychična

výkladem nevyhnutelně znásilněna. Tato idea nám dává možnost učinit zadost té stránce duševna, která se projevuje v pověrách a mytologiích, náboženstvích a filozofii. A tento aspekt duše skutečně nelze podceňovat. Pravda poplatná smyslům může stačit rozumu, ale nikdy nedává smysl lidského života; tento smysl uchvacuje a vyjadřuje také nitro člověka. Síly tohoto nitra jsou však velmi často činiteli, které hlavně a s konečnou platností rozhodují, ať v dobrem, nebo ve zlém. Pokud však tyto síly nepřispěchají našemu rozumu na pomoc, projeví se většinou jako bezmocný. Ochránil nás snad rozum a dobrý úmysl před světovou válkou nebo před nějakým jiným katastrofálním nesmyslem? Anebo zrodily se nejlepší duchovní a sociální převraty z rozumu, jako například přeměna antické formy hospodaření ve středověkou? Bylo snad plodem rozumu explozivní rozšíření islámské kultury?

Tyto otázky, které hýbají světem, se mě přirozeně jako lékaře bezprostředně netýkají, zabývám se nemocnými. Třebaže předsudkem dosavadní medicíny bylo, že se může a má léčit a hojit nemoc sama o sobě, ozývají se v novější době hlasy, které považují tento názor za omyl a přimlouvají se za léčení nikoli nemoci, ale nemocného člověka. Tento požadavek se nám vnucuje i při léčení duševních chorob. Stále víc odhlížíme od viditelné choroby a zaměřujeme se na celého člověka, neboť jsme pochopili, že právě duševní nemoci nejsou lokalizovanými, úzce omezenými fenomény, nýbrž že jsou samy o sobě symptomy určitého chybného naladění osobnosti jako celku. Nikdy proto nemůžeme čekat důkladné uzdravení od léčení omezeného pouze na nemoc, nýbrž jen od léčby zaměřené na celou osobnost.

Carl Gustav Jung: O vzniku osobnosti

(In: Jung, C. G.: Duše moderního člověka. Praha 1994, s. 68-25.)

...
Člověk promeškává smysl svého života do té míry, nakolik je nevěrný svému vlastnímu zákonu a nestává se osobností. Naštěstí si však dobrotivá a shovívavá povaha většiny lidí fatální otázku po smyslu života nikdy nekladla. A tam, kde se nikdo neptá, nemusí nikdo odpovídat.

Neurotikův strach z karcinomu má tedy pravdu – není to jen bludná představa, je to konsekvantní projev psychické skutečnosti, která existuje v oblasti mimo vědomí, v oblasti, kterou vůle a pochopení nemohou postihnout. Kdyby šel neurotik sám se sebou na poušť a v osamění se zaposlouchal dovnitř, mohl by snad zaslechnout, co říká hlas nitra. Ale vzdělaný, kulturní člověk je zpravidla zcela neschopen vnímat hlas doktrinárně nezaručený. Primitivové jsou k tomu způsobilí v mnohem větší míře, přinejmenším medicinmani umějí – vždyť to dokonce patří k jejich profesionálnímu vybavení – hovořit s duchy, stromy a zvířaty. To znamená, že v těchto podobách před ně předstupuje objektivní psychično, ono duševní ne-já.

Jelikož neuróza je porucha vývoje osobnosti, jsme my, lékaři duše, už svou profesionální potřebou nuceni zabývat se zdánlivě vzdáleným problémem osobnosti a vnitřního hlasu. V praktické psychoterapii tyto jinak tak vágní a tak často do frázovitosti zdegenerované duševní skutečnosti vystupují z temnoty své neznámosti a blíží se viditelnosti. Ovšem jen zřídka se to děje spontánně jako u starozákonních proroků; zpravidla to stojí velikou námahu učinit vědomými duševní skutečnosti, které poruchu způsobují. Obsahy, které vycházejí najevo, však zcela odpovídají „hlasu nitra“ a znamenají osudové poslání, které – pokud ho vědomí přijme a začlení – přivodí vývoj osobnosti.

Jako velká osobnost působí tak, že sociálně uvolňuje, osvobozuje, přetváří a léčí, tak i zrození vlastní osobnosti působí na individuum ozdravně. Je tomu tak, jako by si nějaký proud ztracený ve vedlejších rameni řeky zaneseném bahnem najednou našel své řečiště. Jako by byl odvalen kámen, který ležel na klíčicím semeni, a výhonek teď může začít svůj přirozený růst.

Hlas nitra je hlasem plnějšiho života, hlasem širšího, rozsáhlejšího *vědomí*. Proto v mytologickém smyslu dochází ke zrození hrdiny nebo symbolickému znovuzrození. současně s východem slunce. Vznik osobnosti má totiž stejný význam jako zvětšení uvědomění. Z tohoto důvodu je většina hrdinů charakterizována atributy Slunce a okamžik zrození jejich veliké osobnosti bývá nazýván osvětlením.

Bázeň, kterou většina přírodních lidí pocítuje před hlasem nitra, není tak dětinská, jak by se mohlo někomu zdát. Obsahy, které vystupují proti omezenému vědomí, nejsou v žádném případě nevinné, jak ukazuje klasický příklad života Kristova nebo právě tak příznačný zážitek Máro z legendy Buddhovy, nýbrž znamenají zpravidla nebezpečí, které je pro dotyčného jedině specifické. Zpravidla je to něco nedobrého, ba co dím zlého, co nám hlas nitra přináší. Musí tomu tak být především proto, že člověk si svých ctností zpravidla není tak nevědom jako svých nectností, a pak také proto, že dobrem člověk trpí méně než zlem. Jak jsem se už zmínil, přináší vnitřní hlas do vědomí to, čím trpí celek, to znamená „národ“, k němuž patříme, anebo lidstvo, jehož jsme součástí. Avšak tento hlas představuje ono zlo v individuální formě, takže bychom se zprvu mohli domnívat, že zlo je jen individuální vlastností charakteru. Vnitřní hlas ukazuje zlo ve svůdcovsky přesvědčivé podobě, aby způsobil, že mu podlehneme. Pokud mu částečně nepodlehne, nic z toho zdánlivého zla do nás nevstoupí a nemůže pak také dojít k žádné obnově a k žádnému uzdravení. (Označuji zlo vnitřního hlasu za „zdánlivé“, což zní příliš optimisticky.) Jestliže však já podlehnou vnitřnímu hlasu zcela, působí jeho obsahy, jako kdyby to bylo právě tolik d'áblů, to znamená, že následuje katastro-

fa. Jestliže však já vnitřnímu hlasu podlehnou jen zčásti a pomocí sebeutvrzování se dokáže zachránit před úplným pohlcením, může tyto hlasy asimilovat a potom se ukáže, že zlo bylo jen zlým zdáním, ale ve skutečnosti přineslo spásu a osvícení. Charakter vnitřního hlasu je v nejvlastnějším a nejjednoznačnějším slova smyslu „luciferský“, a proto člověka staví před konečná mravní rozhodnutí, bez nichž by právě nikdy nemohl dospět k uvědomění a stát se osobností. V hlasu nitra je často nevyzpytatelně smícháno to nejnižší a to nejvyšší, to nejlepší a to nejhanebnější, nejpravdivější a nejlživější a to všechno otevírá dokořán propast chaosu, klamu a zoufalství.

Je přirozeně směšné, když hlas neskonale dobrotivé a neskonale ničivé přírody obviňujeme ze zlomyslnosti. Jeví-li se nám jako obzvlášť zlý, pochází to hlavně ze staré pravdy, že dobré je vždycky nepřítelem lepšího. Vždyť bychom byli pošetilí, kdybychom se nedrželi tradičního dobra tak dlouho, dokud je to jen možné. Avšak jak říká Faust:

Jak máme dobro vezdejšího světa, vše lepší je nám pouhý klam. (J. W. Goethe, Faust)

Dobro není bohužel dobré věčně, jinak by neexistovalo nic lepšího. Má-li přijít to lepší, musí dobro ustoupit. Proto přece Mistr Eckhart říká: „Bůh není dobrý, neboť jinak by mohl být lepší.“

...